

Twee wonderbaarlijke kruidenmiddelen

Marie Prins

Tancosan doet wonderen voor mens en dier, Phyt^{exponent} doet wonderen alleen voor mensen, en Microbioticum alleen voor dieren, maar met dezelfde kruiden als Tancosan.

Tancosan • Tancosan (www.tancosan.com) is een kruidendrankje van de firma Bioniek in Assen. Volgens Bioniek is Tancosan een natuurgeneesmiddel tegen virussen en bacteriën dat ook de weerstand zes keer verhoogt. Na een bezoek van de VWA heeft men het taalgebruik wat moeten afzwakken. Tancosan is het resultaat van 20 jaren onderzoek van de heer Henk Koopman, waarover in *PubMed* echter niets te vinden is. Het antwoord op deze opmerking in een klacht bij de Reclame Code Commissie was dat publicatie in *PubMed* niet verplicht was. Van de functie van *PubMed* was men, ondanks 20 jaren onderzoek, kennelijk niet op de hoogte.

De ingrediënten die de heer Koopman opgaf aan *Natural Medicines Comprehensive Database* in Californië zijn: (zie kader)

Tegen de Reclame Code Commissie beweerde de heer Koopman dat deze lijst niet juist was, maar wat er dan wel in het middel zat heeft hij niet bekend gemaakt. Ook aan de VWA werd deze samenstelling opgegeven. Tancosan wordt als een voedingssupplement verkocht en dat betekent dat de samenstelling op de verpakking vermeld moet worden. Op de Duitse website www.Tancosan.de staat dezelfde lijst. We zullen daarom toch maar aannemen dat deze juist is. Hoeveel er van ieder kruid in het drankje zit is onbekend. De toediening is: 1 druppel per kg lichaamsgewicht of 1 cc per 18 kg lichaamsgewicht, verdeeld over ochtend, middag en avond. De drank was wetenschappelijk onderbouwd door prof.dr. E. Verhaeren in labs van de UW,

KUL en het lab. Aver te Wijnegem. In Wageningen en Leuven kende men geen prof. Eddy Verhaeren, maar zijn lab Aver bestaat echt en Verhaeren heeft volgens zijn CV in Leuven gestudeerd.

Microbioticum • Tancosan blijkt ook geschikt te zijn voor dieren; alleen heet het in Nederland dan Microbioticum (<http://www.microbioticum.nl:80/?lang=Dutch>) en de heer Koopman is een veterinaire en natuurgeneeskundige geworden. Nu is de dosering 1 cc per 18 kilo lichaamsgewicht gedurende

10 dagen. Echter voor koeien blijkt het 30 cc te zijn. Toch wegen die echt niet allemaal even zwaar. Microbioticum is geschikt voor alle zoogdieren en voor alle vogels. Maakt niet uit of ze herbivoren, omnivoren of carnivoren zijn. Microbioticum is voor al deze dieren werkzaam. Toch werd er alleen maar getest op 16 kuikens, tien kippen en twee koeien. In de Duitse versie (<http://tancosan.de/www>) wordt verteld dat de heer Koopman - die daar een dierenarts wordt genoemd - van zijn wijze grootmoeder, die haar eigen kruiden teelde, in 1976 de opdracht had gekregen een natuurlijk antibioticum te creëren omdat de in omloop zijnde chemische antibiotica spoedig onwerk-

Allium sativum

Echinacea purpurea

Eleuterococcus

Matricaria chamomilla

Pau d'arco

Peumus boldo

Triticum repens

Viola tricolor

knoflook

vertaling overbodig, lijkt me toe. Formeel: purperen Rudbeckia.

Eleuterococcus senticosus = Siberische ginseng

echte kamille

Tabebuia impeticonosa. Pau d'arco betekent hout voor bogen.

Peumus boldus

kweek (niet kweekgras - dat is weer een andere grasje) Wordt vaak tarwegras genoemd naar de Amerikaanse naam wheatgrass.

driekleurig viooltje

zaam zouden worden tegen virussen. Nou, dat is dan wel heel erg spoedig geweest, want ze zijn nooit werkzaam tegen virussen geweest, alleen tegen bacteriën. En antibiotica zijn allesbehalve chemisch. Een veearts hoort dat te weten, maar een veterinaire en natuurgeneeskundige misschien niet.

De wetenschappelijke onderbouwing • Op de website staat wel een wetenschappelijke onderbouwing van dit middel, door de heer Verhaeren. Erg wetenschappelijk is die onderbouwing echter niet. Het is een literatuuroverzicht, waarbij verreweg de meeste bronvermeldingen ook nog eens ontbreken. Nicholas Culpepper (1616 - 1654), die door zijn eigen tijdgenoten al niet erg serieus genomen werd, wordt aangehaald, maar de in zijn eigen tijd gezaghebbende Rembert Dodoens (Dodonaeus, 1517 - 1585) wordt niet genoemd. Culpepper baseert zich op de astrologie, dus dat kan meteen naar de gruthoop.

Kwalijker is echter dat een hele reeks toepassingen van ieder kruid wordt genoemd zonder enig commentaar of deze ook werkzaam zijn en zonder verwijzingen naar bewijs. Alle kruiden komen zo in de buurt van wondermiddelen. Verder blijken veel van de beschrijvingen van allerlei toepassingen van etnobiologen en etnografen afkomstig te zijn. Maar een lang en veelvuldig gebruik van een therapie is geen bewijs van werkzaamheid en veiligheid. In dat geval zou adering bijzonder effectief moeten zijn; het tegendeel is waar. De gebruikte kruiden hebben in werkelijkheid weinig of geen wetenschappelijk bewezen werkzaamheid voor wat dan ook. En nog erger is dat bijverschijnse- len nauwelijks worden opgenoemd, behalve voor knoflook en kamille. Van knoflook kan je maag in de war raken en voor kamille wordt er op gewezen dat het een asterachtige is en er ernstige allergische reacties mogelijk zijn. Niet alleen mogelijk, ze hebben zich al voorgedaan. Maar Echinacea is ook een asterachtige en allergische reacties, inclusief anafylactische shock, zijn over dit middel gepubliceerd. De site rept er met geen woord over. Over Pau d'arco wordt gezegd dat men in Bolivia twee gevallen van genezing van kanker met deze boombast heeft waargenomen. In werkelijkheid is men in Bolivia met proeven met mensen met dit middel in de jaren '70 van de 20^e eeuw gestopt, wegens de giftigheid van de bast. Boldo blijkt serieuze leverproblemen te veroorzaken. En zo is er van ieder kruid wel een bijverschijnsel te melden, zelfs voor het driekleurig viooltje, waarover verder zo goed als geen betrouwbare wetenschappelijke gegevens over de eigenschappen

bekend zijn. Niettemin is er een heel verhaal over het driekleurig viooltje in deze wetenschappelijke onderbouwing. Wat ook opvalt is de ouderdom van de gegevens. Weinig van de laatste 20 jaar, terwijl er juist toen, met name in de Verenigde Staten, veel degelijk wetenschappelijk onderzoek naar kruidenmiddelen is gedaan. Maar ja, dat gaf geen positieve uitslagen, hoewel veel ervan voor het *National Center for Complementary and Alternative Medicine* werden verricht, een kruidenvriendelijk instituut. Zo werd Echinacea praktisch afgeserveerd, knoflook bleek het cholesterolpeil niet te verlagen en de andere goede eigenschappen verhuisden van 'waarschijnlijk' naar 'misschien'. Siberische ginseng zou de bron zijn voor de prestaties van de Oost-Europese atleten. We weten intussen welke preparaten werkelijk werden gebruikt. *Triticum repens* is een goed braakmiddel voor mijn poes. Overigens gebruikt poes ook andere soortgelijke grasjes om de haarballen uit haar maag kwijt te raken. Het blijkt mensen ook misselijk te maken, tot overgevens toe.

Maar het allermerkwaardigste is wel dat in deze hele wetenschappelijke onderbouwing van een diergeneesmiddel geen enkele naam van een dier of van een dierenziekte voor komt.

Bij het begin van de onderbouwing schrijft de heer Verhaeren zeer terecht dat de eigenschappen van het geheel niet de eenvoudige som van de delen hoeven te zijn omdat de verschillende stoffen in de planten elkaar kunnen beïnvloeden. Dat is maar al te waar. In principe zou het zelfs een mogelijke verklaring van de werking van het drankje kunnen zijn, hoewel van die werking het bewijs ontbreekt. Maar ook daar verder geen woord.

Phyt^{exponent} • De zoektocht naar Verhaeren leverde wel een tweede kruidendrankje op: Phyt^{exponent}, bedacht, volgens een advertorial in de *Gazet van Antwerpen* van 6 september 2006, door dokter Eddy Verhaeren in Mortsels. Dit drankje had maar liefst elf kruiden, waaronder *Viola tricolor*, *Allium sativum*, *Echinacea purpurea*, *Matricaria chamomilla*, *Triticum repens*, dus net als in Tancosan. Dat is ook toevallig! De andere zes moesten geheim blijven, waardoor het drankje in Nederland noch in België verkocht kan worden. Ook dit drankje wordt - toeval, toeval! - toegediend met 1 druppel per kg lichaamsgewicht, verdeeld over drie keer per dag. Door de Luxemburgse firma Pharmapath van de heer Joris Ghysaert (www.pharmapath.lu) wordt het in Zuidelijk Afrika als een middel tegen HIV/AIDS aan de man gebracht. Het zou in de Republiek Zuid-Afrika geregistreerd zijn. Dat is onmogelijk, want in juli

Een ruime voorraad kwakmiddelen tegen HIV/AIDS in Johannesburg. Foto: Kristy Siegfried/IRIN PlusNews in *Science in Africa*.

2007 moest die registratie nog steeds op gang komen. Overigens heeft Phytexponent daar volgens *Science in Africa* de nodige concurrentie van talloze andere kwakmiddeltjes.

Ook het toetsen van de werkzaamheid zou daar geschieden!! De eerste proef heeft intussen plaats gevonden, maar leverde niet bepaald een fantastisch resultaat op. Het verslag staat op de website van Pharmapath. De CD4 waarde die uitdrukt hoe de stand van de immuniteit is en die men zo hoog mogelijk wenst te hebben en de virale load die zo laag mogelijk moet zijn geven aan hoe goed een middel werkt. Bij de proef met 30 HIV patiënten, zonder een controlegroep, stierven twee patiënten. Van de rest nam de CD4 waarde eerder af dan toe. Maar geen nood. Dat telde niet; de mensen voelden zich veel beter. Het moet toch bekend zijn dat hoe goed een patiënt zich voelt lang niet altijd een goede indicatie is van de ernst van de ziekte. Maar met 30 deelnemers - van wie er, naast de sterfgevallen, ook enkele anderen ophielden vanwege een verhuizing en zonder controle groep - is er toch al niets zinnigs over de uitslag te zeggen.

Overigens beperkt men zich niet tot zuidelijk Afrika. Ook op http://groups.msn.com:80/aidsmythexposed/healthissues.msnw?action=get_message&mview=0&ID_Message=24869&ID_CLast=28111&CDir=1 een MSM discussiegroep waarin allerlei alternatieve HIV behandelingen worden gepropageerd, wordt een aanbieding door Joris Ghyssaert gepubliceerd met een aanbeveling er bij van de co-moderator van deze groep. De namen van de deelnemers klinken niet erg Afrikaans, maar eerder Europees of zelfs Nederlands.

Volgens de heer Ghyssaert verschilt Phyt^{exponent} totaal van Tancosan. Maar er is toch nog een overeenkomst met Tancosan. Volgens het forum van www.Tancosan.com, is ook Tancosan werkzaam tegen HIV/AIDS. Iemand kreeg in 1999 HIV/AIDS, had nog maar 30 dagen te leven, maar werd gered door Tancosan. Al de andere patiënten die tegelijk met hem met HIV/AIDS in hetzelfde ziekenhuis hadden gelegen waren inmiddels overleden. Maar in 1999 wa-

ren de HIV remmers al enkele jaren beschikbaar en was het grote sterven van de HIV patiënten gestopt. Erg betrouwbaar is dit verhaal in ieder geval niet. De bedenker er van was niet op de hoogte van de geschiedenis van HIV/AIDS en van de medische praktijk in Nederland in 1999.

De onderzoekers die Microbionicum onderzochten waren dr. Eddy Verhaeren en Vera Geraerts, die volgens de *Gazet* van Antwerpen van 6 september 2006 ook partners zijn bij Pharmapath. Nog meer toeval. In ieder geval, de verschillen tussen de twee drankjes moeten in die geheimzinnige zes kruiden zitten, verder zijn ze gewoon gelijk.

In Duitsland • Nog gekker maakt Tancosan het in het Duits: <http://tancosan.de/www>. Tancosan is nu zowel voor mensen als voor andere dieren geschikt. Nu is de heer Koopman een "Tierartz". Hij is echter geen in Nederland geregistreerde dierenarts. De diverse kruiden worden uitgebreid besproken, maar of men bij Tancosan nu - *E. purpurea* (de sierplant) gebruikt of *E. angustifolia* (de originele wilde plant die de Indianen gebruikten) wordt daar niet duidelijk gemaakt. Bij natuurgeneesmiddelen zou je een voorkeur voor het gebruik van wilde planten verwachten. En kijk daar eens wat kamille - dat in hoofdzaak goed is voor een prettig geurtje bij het stomen van een verstopte neus - allemaal kan doen. Bij *Triticum repens* wordt alleen een beschrijving van de plant gegeven, zonder vermelding van de eigenschappen. Men heeft bij de andere kruiden kennelijk alle positieve berichten op een hoop gegooid en de negatieve berichten zoveel mogelijk onder het tapijt geveegd, net als bij Microbionicum. Je zou er bijna smakelijk om moeten lachen, als je niet beseft dat er een aantal mensen is die deze onzin allemaal geloven en Tancosan kopen bij ernstige ziekten. Dat zorgt dat het lachen je vergaat. En alweer, geen woord over wat deze kruiden allemaal doen voor dieren.

Er wordt hier ook nog eens zonder omwegen, dus niet via een forum, beweerd dat mensen met kanker, met HIV en met AIDS (dus niet

HIV/AIDS) door Tancosan genezen zijn. Dat zou wereldnieuws zijn geweest, op de voorpagina van alle kranten, maar ook, ja juist, van de belangrijkste medische tijdschriften. Hebt u daar ook maar iets van gemerkt? Wij ook niet.

Conclusie • Het is hoogst onwaarschijnlijk dat beide drankjes ook maar iets doen. Bewijs voor hun werkzaamheid ontbreekt ten ene male. ●

Marie Prins teelt haar eigen kruiden.

Literatuur

- 1 Subiza J, Subiza JL, Hinojosa M, et al. Anaphylactic reaction after the ingestion of chamomile tea; a study of cross-reactivity with other composite pollens. *J Allergy Clin Immunol* 1989;84:353-8.
- 2 Mullins RJ. Echinacea-associated anaphylaxis. *Med J*

- Aust 1998;168:170-1
- Mullins RJ. Allergic reactions to Echinacea. *J Allergy Clin Immunol* 2000;104:5340-341 (Abstract 1003).
- Mullins RJ, Heddle R. Adverse reactions associated with echinacea: the Australian experience. *Ann Allergy Asthma Immunol* 2002;88:42-51.
- 3 Foster S, Tyler VE. *Tyler's Honest Herbal*, 4th ed., Binghamton, NY: Haworth Herbal Press, 1999.
- 4 Piscaglia F, Leoni S, Venturi A, et al. Caution in the use of boldo in herbal laxatives: a case of hepatotoxicity. *Scand J Gastroenterol* 2005;40:236-9
- 5 Behmanesh Y, Abdollahi M. Hemolysis after consumption of *Viola tricolor*. *WHO Drug Inf (Iran)* 2002;16:15-16.
- 6 www.naturaldatabase.com
- 7 www.sciencein africa.co.za/2007/july/quackery.htm

● Kort ●

Wondermiddel van de markt gehaald

Per 1 april 2008 zal het beruchte kwakzalversmiddel Vasolastine van de markt worden gehaald. Deze heuglijke gebeurtenis is uiteindelijk het resultaat van Europese regelgeving en maakt een eind aan een schandalig lange periode waarin het spul (dat slechts extracten van haver, spinazie en zonnebloemen bevat) in ons land als geneesmiddel geregistreerd stond ondanks elk gebrek aan bewijs van werkzaamheid en ondanks officiële adviezen van autoriteiten op het gebied van de geneesmiddelenwetgeving. Het middel werd na de oorlog in 1948 gebrouwen door Van Leeuwen een biochemisch laborant, die in de oorlog fout was geweest en een eigen bedrijfje startte te Soest. Het succesverhaal - het spul zou uiteindelijk in 18 landen een officiële registratie krijgen - begon met een artikel in de *Nieuwe Noord-Hollandse Courant* waarin werd beschreven hoe een dierenarts een blinde hond het gezichtvermogen teruggaf na toediening van een 'nieuw medicijn'. Het middel weerstond alle aanscherping van de nationale wet- en regelgeving m.b.t. geneesmiddelen, want ministers en staatssecretarissen van volksgezondheid grepen herhaaldelijk in tegen een dreigend verbod op het product gevoelig als zij waren voor de krachtige en effectieve lobby van de Patiëntenvereniging voor Enzymtherapie. De hele geschiedenis staat uitvoerig beschreven in mijn boek *Kwakzalvers op kaliloog* en geïnteresseerden kunnen daar alle details over deze leerzame casus met ook belangrijke criminologische

(professor Veeger!) en politicologische aspecten (Veder-Smit!) nog eens nalezen. Alie Smink van de in Den Helder gevestigde Patiëntenvereniging voor Alternatieve Geneeskunde vertelde het *NHD* op 3 november dat er een alternatief beschikbaar komt: vasolastica, dat als voedingssupplement wordt geregistreerd, maar waarvan nog niet zeker is of het effect gelijk zal zijn aan dat van het betreurde Vasolastine. Ik denk dat zij daarover niet ongerust hoeft te zijn: het ene placebo-effect zal het andere wel evenaren, zo verwachten wij. Het is met korting 'te verkrijgen bij dokter van Rossum', aldus Mink. ●

C. Renckens

Enkele wetwijzigingen in 2007 die de veiligheid van geneesmiddelen zullen verhogen

Er zijn twee belangrijke wetwijzigingen in 2007 van kracht geworden die de kwaliteit van de patiëntenzorg zeker ten goede zullen komen.^{1,2}

In de eerste plaats wil ik het feit noemen dat per 1 juli de openbare apotheker is opgenomen in de WGBO (Wet Geneeskundige Behandelingsovereenkomst). Hiermee is een lang gekoesterde wens van velen in vervulling gegaan. Zie bijvoorbeeld het commentaar van prof. B. Sluyters, hoogleraar gezondheidsrecht, in zijn boek over de WGBO.³ In een eerdere publicatie heb ik reeds aangegeven hoe belangrijk het is dat de openbare apotheker de indicatie kent waarvoor het recept is afgegeven.⁴ Men mag

dan ook verwachten dat de apotheker in het vervolg vaker aflevering zal weigeren omdat hij nu een volwaardige medebehandelaar geworden is.⁵

Een andere verbetering is artikel 68 van de nieuwe geneesmiddelenwet over het voorschrijven van geneesmiddelen buiten de goedgekeurde indicaties (off-label gebruik). Zo staat er: 'Het buiten de door het College (ter Beoordeling van Geneesmiddelen (CBG) geregistreerde indicaties voorschrijven van geneesmiddelen is alleen geoorloofd wanneer daarvoor binnen de beroepsgroep protocollen of standaarden zijn ontwikkeld. Als de protocollen en standaarden nog in ontwikkeling zijn, is overleg tussen de behandelende arts en apotheker noodzakelijk'. Hierdoor wordt het bijvoorbeeld in de toekomst onmogelijk dat een huisarts reumapatiënten behandelt met testosteron. Dit leidde in de jaren negentig van de vorige eeuw tot grote consternatie omdat er geen wetenschappelijke basis bestond voor de behandeling.⁶

Verdere gunstige effecten zijn te verwachten van artikel 78 waarin zowel apotheker als arts verplicht worden ernstige bijwerkingen te melden aan Lareb, het landelijke bureau dat het CBG van advies dient over bijwerkingen van geneesmiddelen.

Ook wil ik wijzen op artikel 42 dat gewijd is aan het gebruik van de traditionele kruidengeneesmiddelen en de toepassing van de homeopathie. Zo bepaalt lid 3 het volgende: De aanvrager van een handelsvergunning is niet gehouden (pre)klinische gegevens te overhandigen (aan het CBG) indien de aanvraag betrekking heeft op homeopathische geneesmiddelen die voldoen aan de volgende voorwaarden: a.

Het middel is voor oraal of uitwendig gebruik bestemd; en b. noch in of op de verpakking ervan noch in de bijsluiter wordt melding gemaakt van een therapeutische indicatie.

Lid 8 tenslotte houdt zich bezig met de traditionele kruidengeneeskunde. Ook hier hoeven geen (pre)klinische gegevens te worden overhandigd indien het middel indicaties heeft die uitsluitend passen bij een kruidengeneesmiddel dat uit hoofde van zijn samenstelling en doelstelling bedoeld en ontworpen is voor gebruik zonder tussenkomst van een arts.

Samenvattend mag gesteld worden dat deze wijzigingen van de geneesmiddelenwet de patiënt een betere bescherming bieden doordat hij minder risico's loopt op behandelingsschade. Wel had mijns inziens in de wet de verplichting moeten staan dat er in de bijsluiter van kruidengeneesmiddelen en homeopathische middelen vermeld wordt dat het CBG deze middelen niet heeft beoordeeld op hun werkzaamheid. ●

D.O.E. Gebhardt

Literatuur

- 1 Wet van 8 februari 2007 tot vaststelling van een nieuwe Geneesmiddelenwet *Staatsblad* 93.
- 2 Wet van 8 februari 2007 tot wijziging van Hoofdstuk III van de Wet op de Geneesmiddelenvoorziening en van afdeling 5 van titel 7 van Boek 7 van het Burgerlijk Wetboek. *Staatsblad* 2007 nr 92.
- 3 Sluyters B, Biesart MCIH. De geneeskundige behandelingsovereenkomst Tjeenk Willink Zwolle 1995 pagina 9-11.
- 4 Gebhardt DOE. Indicatie op het recept is in het belang van de patiënt. *Pharm Weekblad* 1999;133:918.
- 5 Gebhardt DOE. Arts en apotheker, een zorgverlenend team. *Pharm Weekblad* 2001;136:1819-1820.
- 6 Gebhardt DOE. Oneigenlijk gebruik van geneesmiddelen opnieuw bezien. *Pharm Weekblad* 1996;131:856-857.

● Boeken ●

Meester Kackedorus en de Bedriegerijen van de gemeene Pis-Besienders

D. Kranen, *Advertenties van alternatieve genezers in de Oprechte Haerlemse Courant (1656-1733)*, eigen beheer, € 10.

Niet zonder afgunst jegens de Angelsaksen hebben wij wederom kunnen vaststellen dat de beperktheid van het Nederlandse taalgebied tot gevolg heeft dat er op allerlei deelgebieden van de vaderlandse geschiedschrijving minder interessante uitgaven mogelijk

zijn dan in het Engelse taalgebied. Thompsons *The Quacks of Old London* (1993), J.F. Youngs *American Health Quackery* (1991) en Roy Porters *Quacks* (1989, 2000) zijn maar enkele voorbeelden van de omvangrijke geschiedschrijving over de kwakzalverij in die contreien, die stuk voor stuk zeer de moeite waard zijn en die bol staan van de fraaie citaten en komische illustraties. Helaas is in ons taalgebied de geschiedschrijving der kwakzalverij een nog wat onontgonnen gebied, hoewel er gelukkig wel academici met historische, volkskundige en antropologische achtergrond zijn, die zich met capita selecta op dit gebied verdienstelijk hebben gemaakt. Willem Frijhoff, Marijke Gijswijt-Hof-

stra, Willem de Blécourt, Frank Huisman en Lidy Schoon zijn namen die in dit verband met ere genoemd mogen worden. Medici die aan de geschiedschrijving der kwakzalverij hebben bijgedragen zijn al lang dood en begraven en schreven hun schetsmatige en beknopte overzichten lang geleden: H.J.W. Drooglever Fortuyn kwam in 1940 met zijn *Kwakzalverij, bijgeloof en geneeskunst*, terwijl M.A. van Andels *Chirurgijns, Vrije Meesters, Beunhazen en Kwakzalvers* dateert van 1941. Het zijn nuttige en degelijke werkjes, maar vrijwel zonder illustraties en al helemaal niet met de fraaie kleurenprenten die bijvoorbeeld Porters boek kenmerken. Hetzelfde kan gezegd worden van het Gedenkboek 1880-1905 dat onze Vereniging uitbracht bij haar 25-jarig bestaan: het gaat vooral over de kwakzalverij van die tijd, m.a.w. de periode vanaf onze oprichting.

Verheugd waren wij dan ook toen wij het boekje *Advertenties van alternatieve genezers in de Oprechte Haerlemse Courant (1656-1733)* ontvingen, dat een interessant aspect van de kwakzalverij uit die periode tot leven brengt. Het is geschreven en in eigen beheer uitgegeven door D.Kranen, een in Ede woonachtige amateur-historicus en archievenvorbser, die via de genealogie in die sfeer terecht is gekomen en al over tal van onderwerpen die niets met geneeskunde of kwakzalverij van doen hebben, uitgaven het licht deed zien. Hoofdmoot van het boek zijn 333 ad verbum weergegeven kwakzalversadvertenties uit een van de oudste kranten van ons land. De Haarlemse stadsdrukker Abraham Casteleyn begon zijn krant in 1656 en deze verscheen aanvankelijk eenmaal per week op zaterdag. Binnen drie jaar kwamen er al twee afleveringen per week. De krant bestond lange tijd slechts uit één aan beide zijden bedrukt vel en had een vaste indeling. Men begon met internationaal nieuws, in het tweede gedeelte berichtgeving over de Nederlanden (ook de Zuidelijke Nederlanden: veel over het hof en scheepsberichten). Het derde deel bestond uit advertenties. De eerste adverteerders waren boekhandelaren al snel gevolgd door overheden, die gratis advertentieruimte opeisten en daarna nam het advertentiegedeelte snel in omvang toe met advertenties van kostscholen of om schoolmeesters te werven, ter aanbidding van (on)roerend goed, van veilingen, loterijen, opsporing van criminelen, van logementen en voor zoekgeraakte mensen of dieren. Snel toenemend in belang waren ook de medische advertenties, door Kranen betiteld als afkomstig van 'alternatieve genezers'. De keuze van dit moderne woord, dat dateert van de jaren '70 van de vorige eeuw doet in dit verband wat

merkwaardig en gekunsteld aan, want het waren natuurlijk vooral kwakzalvers en daarnaast ook wel chirurgijns en al of niet echte doctores medicinae, liefst van adellijke afkomst. Maar als men zich over deze ongelukkige titelkeuze heen zet en ook over de vaak wat rommelige typografie en paginaopmaak, dan blijkt het boek zeer boeiend materiaal te bevatten, voor welks nu totstandgekomen toegankelijkheid de auteur zeer geprezen moet worden. Kleurrijk en brutaal, dat zijn kwakzalvers nu en dat waren ze toen ook al. De eerste medische advertentie in de *Oprechte Haerlemse Courant* (OHC) verscheen op 8 juli 1659 en bevatte de aankondiging van de oprichting van een anatomisch theater door Jonckheer Louis de Bills in het voormalige Engelse Court te Rotterdam. Dat gaat nog allemaal goed, maar reeds in de tweede medische advertentie, die op 22 maart 1664 verscheen, is er sprake van unverfrozen kwakzalverij. Ene Johannes van Duren, de eerste uit een reeks van drie, noemt zich in die advertentie 'konstrijcken ofte wijt-beroemten Oculist ofte Oogmeester', die zich evenwel niet beperkt tot de behandeling van blindheid, maar ook remedies heeft tegen rode loop, doofheid en waterzucht. In 1688 begon hij een medicinaal badhuis te Den Haag en publiceerde hij in Amsterdam een boek *De Ontdekking der Bedriegerijen vande gemeene Pis-Besienders*, een werk van 426 bladzijden waarin hij de piskijkers keihard aanvalt. Hij beschrijft 'naecktelijk hunne Valse Wanen, doortrapte Vonden, nietige Uytvluchten en hunne gevaerlijcke Genees-Oeffeningen, waer door sy de Pis-Besienders en de Siecken bedecktelijk bedriegen en schandelijk misleiden.' Aldus beschouwd lijkt de eerste Van Duren een verre voorloper van de hedendaagse kwakzalverijbestrijder, maar zijn aanhoudend adverteren, zijn aan ernstige twijfel onderhevige doctorstitel, die hij pas later gaat noemen en al helemaal zijn beweerde adellijke afkomst doen je al twijfelen. Helemaal duidelijk dat ook hij tot het Kackedorusgilde behoort wordt het als men ziet voor hoeveel kwalen hij genezing ging bieden. In een advertentie in de OHC van 3 juni 1688, welke advertentie nog vele malen herhaald zou worden, prijst hij de wonderen aan die hij met zijn Bad der Medicijne te Den Haag kan verrichten: 'Bloemen, kruiden en gedistilleerde Wateren, ten dienste van alle miserabele mensen en elendige Menschen, 't zij wat Accidenten of gebreken 't oock souden moogen wesen, 't welck alle Pijn en Lammigheyt in de Leden, opkrimpige der Zenuwen, Watersucht en bracke waterachtige Vochtigheden doet weg nemen; Oock verdrijft het Hair-Worm, Dou-Worm,

**Toptien der meest genoemde
gezondheidsproblemen:**

1. Breuken (57x)
2. Podagra en licht (47x)
3. Blindheid en doofheid (43x)
4. Stenen en graveel (38x)
5. Tand- en kiespijn (30x)
6. Koortsen (28x)
7. Maagkwalen (28x)
8. Zweren, puisten en sproeten (22x)
9. Psychische problemen (20x)
10. Longaandoeningen (20x)

Melaetsheyt, Lazery (= schurfft), Jicht, breekt de Steen en Graveel, sonder pijn of smert, allerley Koortsen en ongesontheneden die 't menschelijk Lichaam overkomen, als ook de Gescheurtheyt (= breuken), Rode Loop of Grauwe Loop en veele soort van Blintheyt, Doofheyt, pijn in de Lenden en in 't Hoofd: het doet de Memorie verstercken en is goet voor alle teeringachtige en vallende Siekte. Die bij sijn Ed. komen medicinen, sullen in 8 a 10 dagen merckelijcke beterschap gevoelen.' Volgt het adres.

Het boek staat stampvol met dit type ronkende teksten en de auteur geeft keurig bij onbekende termen de vertaling in hedendaags woordgebruik. De herkomst van de advertenties was al snel behoorlijk divers en hoewel Amsterdam domineerde met 56% waren er ook advertenties vanuit Gouda, Middelburg, Schagen, Culemborg en Groningen. Zelfs vanuit Parijs, Venetië en Londen werd een enkele maal in de OHC geadverteerd. Kranen geeft ook een overzicht van de tien kwalen waarvoor het meest werd geadverteerd en behandelt een aantal kwalen apart: de pest, het konings' zeer, podagra of voetjicht, breuken, melancholie, blindheid en doofheid. Hij verrijkte het boekje ook met de bespreking van enkele opvallende personages, onder wie de drie Van Durens, en geeft enkele samenvattingen van teksten en stukken over de kwakzalver in de literatuur. Daarin komen wij ook de figuur van Meester K. weer tegen. In een spel van de hand van Samuel Coster (1579-1665) getiteld *Spel van Tijsken van*

der Schilden, op 't spreekwoordt: Luy, Lecker en veel te meughen, dat zijn drie dingen die niet en deughen (1613) komt de kwakzalver er nog beter af dan de inactieve doctoren. De Jan Rap uit dat spel tegen Tiiske:

'Ick hou mij bij Meester Kackedorus,
dat is een verstandigh barbier,
Dat is een man, 'k gaf er een vaen
om had ick hem hier,
Bij Gans vier, hoe sou hij van de
Doctoren wat of legghen
Doctoren seyt hij (en na mijn dunckt,
kan hij 't grof segghen)
Benne maer bloets,
brenge bij een gebroocken bien,
Daer staens' en kijken: dat moet een barbier
doen; sij hebbender niemant gesien.
Die prijst de taback oock en zijn souwen
wel segghen 't is rottekruyt,
Een Doctoer is in de werelt, gelijk een
geck in een Sotteklugt,
Daer lacht men om, en soo doetmen
oock om heur.'

De schrijvers Jacob Campo Weyerman en Thomas Asselyn zijn overigens wat minder negatief over de doctores. Ik zal de verleiding weerstaan om nog meer sappige citaten op te dissen uit dit erg leuke boekje, want het zelf-maak recept tegen de rode loop (pagina 76) op basis van hondekeutels, kiezelsteentjes en zoetemelk is ook weer onweerstaanbaar, maar zo blijft het. Het is zeer te betreuren dat de hier opgediepte schat niet in een commerciële uitgave bij een echte uitgeverij is verschenen. Dat had de eetlust nog meer opgewekt dan de nu wat ongelijke uitgave, maar oprecht geïnteresseerden in het onderwerp moeten zich hierdoor beslist niet laten afschrikken. Het kan à raison van € 10,- exclusief verzendkosten worden besteld bij de schrijver, te bereiken via adk@solcon.nl of onder tel. 0318-693803. ●

Cees Renckens